

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BONDAR Victoria Grigoryevna – lecturer of the preschool education department Cherkasy Bohdan Khmelnytskyi National University.

Circle of research interests: preparation of future primary school teachers for professional activity.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2020 р.

УДК 37(091)(092)

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-191-253-256

КОВАЛЕНКО Ія Анатоліївна –

здобувач кафедри педагогіки

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4372-7598>

e-mail: iakovalenko26@gmail.com

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ВИДАТНИХ ПЕДАГОГІВ МИНУЛОГО В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ П. І. ШЕВЧЕНКО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування сучасного освітнього простору відбувається із орієнтацією на світовий досвід, що обумовлено євроінтеграційними прагненнями України. На сьогодні значного поширення отримують ідеї та педагогічні концепції, які базуються на надбаннях педагогічної діяльності інших країн. Вітчизняні здобутки в освітній царині поступово відсуваються на периферію наукового вивчення. Ця тенденція, на нашу думку, не має однозначної оцінки, оскільки імплементація будь-якого позитивного досвіду повинна зважати на власні надбання, попередній культурний та освітній досвід нашої країни, її науковців, педагогів-практиків, чиїми зусиллями було закладено міцний підмурок сучасної системи освіти.

Збереження та вивчення вітчизняного освітнього спадку, вважаємо, надзвичайно актуальним. Оскільки такий підхід забезпечує відтворення цілісної картини розвитку вітчизняної системи освіти, сприяє визначенню її самобутності та стверджує її значення для майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізація проблем розвитку вітчизняної системи освіти відбулася внаслідок процесу державного самовизначення України передусім як відтворення власне українського освітнього поступу. З цього часу в розвитку історії педагогіки, на думку О. Сухомлинської, відбулося декілька хвиль. Кінець 1980-х – початок 1990-х років («критика всього розвитку педагогічної науки в Радянському Союзі»); середина 90-х років («наміри серйозного осмислення явищ, феноменів, подій і персоналій, відкритих і оприлюднених на початку 1990-х років»); п'ять років ХХ століття і початок ХХІ ст. – позначений «тенденцією до розширення предметного дослідницького поля історико-педагогічної науки та намірами об'єктивного його дослідження, особливо стосовно радянського періоду» [2]. Отже, попри значний досвід історико-педагогічної науки минулого часу, виважене вивчення радянського періоду розвитку вітчизняної освіти відбувається саме сьогодні, коли дослідники мають можливість відійти від оціночних суджень та спробувати

визначити ключові етапи, встановити визначні події та виявити внесок вітчизняних педагогів у розвиток вітчизняної освіти радянського періоду.

До кола освітян, чия діяльність припала на радянські часи та сприяла розвитку освіти конкретного регіону, відносимо постать Павла Івановича Шевченка. Саме він впродовж двадцяти років очолював Криворізький педагогічний інститут (нині – Криворізький державний педагогічний університет), випускники якого сьогодні становлять основу освітньої спільноти Дніпропетровщини. Павло Іванович був вчителем, викладачем, ректором, який у своїй педагогічній діяльності в радянські часи, з поміж іншого, викладав майбутнім вчителям «Історію педагогіки».

Мета статті. Виявити коло педагогів минулого та їх ідей, які привертала увагу П. І. Шевченка та набули оцінки в його педагогічних працях.

Методи дослідження. До методів дослідження відносимо педагогічну біографістику, описово-аналітичний та герменевтичний методи, сукупність яких дозволила частково відтворити педагогічну біографію П. Шевченка, проаналізувати та інтерпретувати його твори відповідно до визначеної мети.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Передусім наголосимо, що П. Шевченко багато років поєднував керівну посаду ректора з викладацькою діяльністю в університеті (1979 — 2000 роки). Серед навчальних дисциплін, які викладав П. Шевченко, весь час його роботи в університеті була «Історія педагогіки». Як історик за фахом Павло Іванович ґрунтовно вивчав ідеї видатних педагогів минулого, знаходячи в них джерело для власних ідей. Серед класиків педагогіки, висвітленню поглядів яких присвятив свої роботи П. Шевченко – Г. Сковорода (Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди, 1994р.; Підготовка до праці і роль «сродности» в житті людини в спадщині Г. С. Сковороди, 2001р.), Й. Г. Песталоцці (І.Г.Песталоцці про розвиток теорії елементарної освіти та формування духовності, 1997р.), Дж. Локк (Джон Локк про трудове виховання, 1999р.) та Дж. Дьюї

(Джон Дьюї про трудове виховання учнів у школі і підготовку їх до життя, 2003р.).

Особливе місце в його доробку посідав Г. Сковорода, якому присвячено статті «Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди» [4] та «Підготовка до праці і роль «сродности» в житті людини в спадщині Г. С. Сковороди» [5]. У філософії просвітника П. Шевченко виокремлював ідею присутності в житті кожної людини «сродности» праці, тобто праці за природними нахилами. Сутність ідеї у розумінні і розвитку людиною власних здібностей, що надає можливість знайти власний шлях і місце в суспільстві. «Сродна» праця виступає основою життєдіяльності людини, спрямовує на розвиток та вдосконалює всі сфери суспільного життя. П. Шевченко зауважує, що якщо людина обирає не «сродну» працю, не властиву її природі, а обирає професію тільки заради отримання матеріального збагачення, це негативно відбивається на розвитку всього суспільства. «Несродність» є причиною несправедливості, злочинності і зла. Як приклад науковець наводить слова Григорія Савича: «Кто умерщвляет науки и художества? Несродность. Кто обесчестил чин священнический и монашеский? Несродность. Она каждому званию внутреннейший яд и убийца.....» [2, с.449].

У своїй статті «Підготовка до праці і роль «сродности» в житті людини в спадщині Г.С. Сковороди» П. Шевченко ілюструє тезу педагога-філософа про те, що всі люди різні і кожна людина має свої природні задатки, тому засоби їх розвитку також повинні бути різними. Так і в практичній діяльності Павло Іванович весь час прагнув застосовувати різні підходи і методи у досягненні виховної мети. Головним завданням виховання, пише П. Шевченко, є всебічна допомога виявленню «сродности», забезпечення успішного розвитку внутрішніх здібностей людини [5, с.196]. Важливим є вміння вчителя під час викладання навчальних дисциплін, навчати дітей користуватися цими знаннями в повсякденному житті. Отже ідея «сродности» стає основою для правильного вибору молодою людиною свого подальшого професійного шляху, ця ж ідея, на думку вченого, стає підґрунтям індивідуалізованого навчання.

Для П. Шевченко практичного значення набувають погляди Г. Сковороди щодо необхідності розвитку розуму, систематичної праці над власним саморозвитком і пізнанням самого себе. Наукове пізнання, вважає філософ, містить джерело морального задоволення і допомагає зрозуміти не тільки своє місце в суспільстві, а й усвідомити головну мету свого життя. «Життя це безперервна боротьба в якій необхідні знання як «зброя мудрості»» [1, с. 104]. Цю тезу П.Шевченко зробив гаслом свого власного педагогічного життя та постійно працював над власним саморозвитком і науковим розвитком викладачів Криворізького педагогічного інституту як ректор закладу.

Наголосимо, що в ідеях Г. Сковороди вчений виокремлював тези щодо підготовки молоді до праці,

підкреслював засудження філософом неробства та фактичного звеличення праці. Г. Сковорода, стверджував П. Шевченко, співає гімн праці, гімн скромному трудовому життю і трудовому вихованню. Мислитель використовував народний ідеал в праці, доводив, що праця лише тоді є справді плідною, веде до щастя, коли вона споріднена, відповідає задаткам, нахилам і покликанню кожної людини [5, с.201].

Багато зусиль П. Шевченко докладав вивченню проблем трудового виховання учнівства та студентства, тому його власним переконанням була думка Г. Сковороди щодо проблеми подолання відчуження праці, перетворення праці в першу необхідність і вищу насолоду [5, с.202].

Важливим вважаємо виокремлення П. Шевченком ідеї Г. Сковороди щодо свободи. Свобода, на думку вченого, є головна мета, до якої повинні прагнути трудящі люди, вона є умовою прискореного плідного розвитку освіти, науки, культури в інтересах народу. Павло Іванович бачить в цьому гуманізм просвітника, бажання зробити кожну людину творцем власного і суспільного щастя [5, с.203]. Суттєвим було звернення уваги вченого на погляди Г. Сковороди щодо патріотичного налаштування учнів, пропагування необхідності праці вдома і для дома, «щастя потрібно шукати дома, в своїй хаті, в самих собі, в своїй країні, в своїй землі» [4, с.76].

Питання праці як засобу виховання стало ключовим у статті П. Шевченка «Й. Г. Песталоцці про розвиток теорії елементарної освіти та формування духовності» [7]. Науковець констатує, що педагог-класик високо оцінював працю як засіб виховання та виступав за поєднання навчання і праці. Просвітитель шукав ефективних шляхів трудового навчання, морального виховання, розвитку духовного життя дитини. Й.Песталоцці прагнув щоб відбувалась всебічна діяльність дітей під час навчання, яка б сприяла розвитку розуму, серця і руки. Його теорія елементарного навчання полягає в правильному розвитку всіх природних сил людини: розумових, фізичних і моральних, а також здібностей людини, тобто гармонійний всебічний розвиток особистості.

На думку П. Шевченка, Й.Песталоцці зробив суттєві для педагогічної науки висновки щодо необхідності встановлення внутрішнього зв'язку між навчанням і працею. Важливим вважаємо виділення вченим головної цілі виховання за Песталоцці - розвиток природних здібностей людини, її постійне самовдосконалення. Саме Песталоцці був тим педагогом, який підкреслював виховний вплив праці. Відповідно до вищезазначеного, провідною проблемою педагогіки стала проблема значення виховання в розвитку дитини. П. Шевченко констатував, що за Песталоцці, виховання повинно відповідати природним задаткам людини, навчання носити розвиваючий характер і діяти не тільки на розум, а і впливати на почуття, волю, характер. Школа (навчання) повинні бути поєднані із життям,

із моральним вихованням. Підсумовуючи свої роздуми про значення педагогічної теорії педагога, П. Шевченко писав: «...через усі твори Й. Песталоцці проходить думка про те, що навчання повинно збуджувати активність учнів, стимулювати розвиток їхніх задатків і творчих сил, формувати необхідні уміння і внутрішню потребу самостійно здобувати знання» [7, с. 296].

Позитивним у досвіді педагога, П. Шевченко вважав, намагання всебічно підготувати дітей, в спеціальних навчально-виховних закладах, до подальшої праці на виробничих підприємствах, підкреслював, що професійна освіта повинна бути підпорядкована загальнолюдському вихованню. Зважаючи на практичний досвід вчителя, викладача, ректора, його увагу до проблем трудового навчання та профорієнтації учнівства, актуалізацію виокремленого аспекту вважаємо повністю виправданою.

Аналогічна проблема була порушена П. Шевченком у статті «Джон Локк про трудове виховання» [6]. Тут Павло Іванович відмічає практичне спрямування теорії класика педагогіки. Логіка дослідника така: Дж. Локк розробив систему виховання представника нового класу – джентльмена та пропонував його виховувати фізично, морально та розумово. Педагог наполягав на думці щодо прикладного спрямування всіх навчальних предметів, тож кожен предмет мав надавати теоретичні знання та навички користування ними в реальному житті. Ось невеликий перелік дисциплін на вивчені яких наполягав Дж. Локк: історія, природознавчі науки, письмо, право, етика, бухгалтерія, а також фехтування, їзда верхи та ін. Педагог радив учням самостійно вивчати науки для чого розробив спеціальний список рекомендованої літератури. Він застосовував до учнів диференційований підхід, розуміючи, що через нерівність індивідуальних здібностей і різних зовнішніх обставин підходи до виховання повинні бути різними.

Також П. Шевченко актуалізує думки Дж. Локка щодо виховання дітей, яке повинно було бути спрямоване на вироблення в них необхідних навичок і звичок, які можуть з'явитися лише в практичній діяльності. Навіть організація дозвілля, за Дж. Локком, мала приносити виховну користь, перетворюючи звичайні заняття в розваги. Співзвучною поглядом П. Шевченка, була думка Дж. Локка щодо фізичної праці, яка ставала засобом виховання, сприяла зміцненню здоров'я та фізичного розвитку дитини й була важливим засобом виховання відповідальності дитини, і ознайомлення з різними ремеслами, що може бути корисним в житті.

Головним надбанням Дж. Локка, Павло Іванович вважав обґрунтування теорії щодо уявлень і понять у людини, які виникають під впливом сприйняття предметів зовнішнього світу через органи відчуттів і є джерелом пізнання світу.

У статті «Джон Дьюї про трудове виховання учнів у школі і підготовку їх до життя» [8] П. Шевченко змальовує досвід видатного

представника прагматичної педагогіки Дж. Дьюї. Провідною тезою цієї педагогіки було включення шкільної освіти в «суспільне життя». З-поміж іншого вчений наголошує, що на думку Дж. Дьюї, «школа має бути суспільним центром, де формуються суспільні відносини, виникають суспільні інтереси. Замість того, щоб бути місцем для заучування уроків, школа повинна стати соціальною групою, де майстерні, лабораторії та місця для ігор не лише розвивають самодіяльність, але й навчають спілкуванню та кооперуванню. Розширюючи розуміння суспільних взаємовідносин» [8, с.22-23]. Саме ця функція школи сьогодні визначається як соціалізуюча, утім, а ні в часи Дж. Дьюї, а ні в часи П. Шевченка, вона не була провідною в загальній середній освіті.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. У якості висновків вважаємо за необхідне виокремити таке. П. Шевченко у своїх роботах, присвячених діяльності та педагогічному доробку просвітителів минулого, головну увагу зосереджував на їхньому ставленні до трудового навчання, яке б відповідало інтересам учнів та сприяло їхній успішній реалізації у дорослому житті. Виокремлення цих ідей відповідало професійній роботі та науковим інтересам П. Шевченка. Саме ці ідеї є провідними в сучасному реформуванні вітчизняної системи освіти, що свідчить про тяглість вітчизняної педагогічної думки та її здатність прогнозувати перспективні освітні тенденції.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди. *Збірник статей*. К.: Вища школа. 1972. 246 с.
2. Сковорода Г.С. Сочинения в двух томах. Т.1. М.: Мысль. 1973. 531с.
3. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vupysk_25.pdf. (дата звернення 02.09.2020)
4. Шевченко П.І. Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди. *Філософська, педагогічна та літературно-мистецька спадщина Г.С.Сковороди і сучасність*. Кривий Ріг, 1994. С. 71–79.
5. Шевченко П. І. Підготовка до праці і роль «сродности» в житті людини в спадщині Г. С. Сковороди. *Україна: минуле і сучасність* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2001. С. 192-203.
6. Шевченко П.І. Джон Локк про трудове виховання. Викладання і виховання в початкових класах національної школи : навч. посіб. Кривий Ріг, 1999. Вип. 4. С. 4-7.
7. Шевченко П.І. І.Г.Песталоцці про розвиток теорії елементарної освіти та формування духовності. *Актуальні проблеми духовності* : зб. наук. доповідей та реферативних викладів повідомлень II Всеукраїнської конф. у Кривому Розі. Кривий Ріг, 1997. Вип. 2. С. 291-296.
8. Шевченко П.І. Джон Дьюї про трудове виховання учнів у школі і підготовку їх до життя. *Особистісно орієнтоване навчання і виховання учнівської та студентської молоді*: зб. наук. праць викладачів та студентів. Вип. 5. Кривий Ріг, 2003. С.16-24.

REFERENCES

1. *Pedahohichni idei H.S.Skovorody* (1972) [Pedagogical ideas of G. Skovoroda]. Kyiv.
2. Skovoroda, G.S. (1973) *Sochineniya v dvukh tomakh* [Essays in two volumes]. Moscow.
3. Sukhomlynska, O. *Istoriia pedahohiky yak nauka i yak navchalnyi predmet: aktualni problemy* [History of pedagogy as a science and as a subject: current issues].
4. Shevchenko, P.I. (1994) *Pedahohichni idei H.S.Skovorody* [Pedagogical ideas of H. Skovoroda]. Kryvyi Rih.
5. Shevchenko, P.I. (2001) *Pidhotovka do pratsi i rol «srodnosti» v zhytti liudyny v spadshchyni H. S. Skovorody*. [Preparation for work and the role of "congenial work" in human life in H. Skovoroda heritage]. Kryvyi Rih.
6. Shevchenko, P.I. (1999) *Dzhon Lokk pro trudove vykhovannia* [John Locke on labor education]. Kryvyi Rih.
7. Shevchenko, P.I. (1997) *I.H.Pestalotsti pro rozvytok teorii elementarnoi osvity ta formuvannia dukhovnosti* [J. Pestalozzi on the development of elementary education and inwardness formation theory]. Kryvyi Rih.

8. Shevchenko, P.I. (2003) *Dzhon Diui pro trudove vykhovannia uchniv u shkoli i pidhotovku yikh do zhyttia* [John Dewey on the labor education of students in school and their preparation for life]. Kryvyi Rih.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОВАЛЕНКО Ія Анатоліївна – здобувач кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: історія педагогіки та загальна педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOVALENKO Iia Anatoliivna – candidate of the Department of Pedagogy of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of research interests: history of pedagogy and general pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2020 р.

УДК 37.015.312 (477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-191-256-258

КОЗІГОРА Марія Анатоліївна –

викладач кафедри педагогіки, психології та окремих методик

Луцького педагогічного коледжу

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9597-952X>

e-mail: mariakosihora1992@i.ua

ЗАМЕЛЮК Марія Іванівна –

кандидат педагогічних наук, викладач Луцького педагогічного коледжу

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-6352-7908>

e-mail: 1369301@ukr.net

ОКСЕНЧУК Тетяна Володимирівна –

викладач кафедри дошкільної освіти Луцького педагогічного коледжу

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2476-0587>

e-mail: t.oksen4uk@gmail.com

ВПЛИВ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН НА ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасне суспільство висуває певні вимоги до формування економічно грамотної людини. Зростання цінностей матеріального благополуччя і індивідуалістичних тенденцій у нинішньому суспільстві веде до загострення проблеми співвідношення «морального» і «економічного» в свідомості людини, яке виражається в особливостях мотиваційно-ціннісного компонента економічного свідомості. У цьому контексті особливої уваги потребують діти, так як їх система цінностей ще знаходиться у процесі формування. Це обумовлює актуальність вивчення мотиваційно-ціннісного компонента економічного свідомості дітей, і особливо молодших школярів, оскільки в цьому віці відбувається інтенсивне привласнення цінностей суспільства особистістю.

Першим джерелом таких цінностей, що дає підростаючому поколінню знання про навколишній світ, норми поведінки в ньому, що формує систему його цінностей, є сім'я. На сучасному етапі дослідниками визнається, що саме сім'я є

найважливішим чинником формування особистості дитини, а проблеми сімейних відносин, ролі батьків у становленні рис особистості дитини, її ціннісних орієнтирів набувають особливої значущості та актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема сім'ї, сімейного виховання, сімейних відносин, розвиток особистості дитини досліджувалася у минулому (Платон, Аристотель, Я. Каменського, Ж.-Ж. Руссо). Сучасність вимагає досліджень (Божович Л., Власова О., Злобина Е., Корытова Г., Лесгафт П., Сухомлинский В. та ін.) сімейного виховання та як батьківство впливає на розвиток дитини, його самооцінка, роль у соціумі та подальше фокусування щодо співіснування, фізичне здоров'я, доброту, чуйність, цілеспрямованість. Адаже сім'я це той будинок, який наповнений довірою і страхом, упевненістю і боязкістю, спокоєм і тривогою, щирістю і теплотою у стосунках.

Мета статті – визначити основні фактори впливу сімейних відносин на розвиток особистості дитини.